

ปรัชญาสังคมนิยม

วิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย

กับปัญหาเสรีภาพและความร่วมมือกันทางสังคม

ในบรรดาทฤษฎีการเมืองทั้งหลาย มักปรากฏแนวความคิดสองเรื่องที่ถูกมองว่าเป็นคู่ขัดแย้งกันอยู่ คือ เรื่องเสรีภาพของปัจเจกบุคคลกับเรื่องความร่วมมือกันทางสังคม เรื่องแรกเป็นระดับปัจเจก ส่วนเรื่องหลังเป็นระดับสังคมองค์รวม แนวคิดทั้งสองนี้เป็นพื้นฐานทางภววิทยา (ontological foundation) ของทุกทฤษฎีการเมือง ซึ่งเกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ทางสังคมของมนุษย์ และทั้งสองเป็นส่วนหนึ่งที่อยู่เบื้องหลังในระดับลึกของการมองปัญหาต่างๆ ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง

ในประวัติศาสตร์การเมืองไทย เคยปรากฏความขัดแย้งครั้งสำคัญครั้งหนึ่งของแนวคิดทั้งสองขึ้นในราวปี 2476 เมื่อ (ร่าง) *เค้าโครงการเศรษฐกิจ* ของ ปรีดี พนมยงค์ ถูกโต้แย้งจากพระบรมราชวินิจฉัยของ

เฉลิมเกียรติ พิวนวล

ภาควิชาปรัชญา คณะศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พระปกเกล้าๆ และกลายเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ท่านปรีดีถูกตั้งกรรมการสอบสวนด้วยข้อหาเป็นคอมมิวนิสต์

เราจะเข้าสู่เรื่องราวของแนวคิดทั้งสอง โดยเริ่มจากหลักปรัชญาการเมืองของท่านปรีดี และเนื่องจากต้องการเน้นพิจารณาเฉพาะแนวคิดทั้งสอง การเสนอหลักปรัชญาต่างๆ จะเป็นไปโดยสรุปความพอสังเขป และใช้เชิงอรรถแสดงเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ปรัชญาสังคมนิยม

วิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย

ท่านปรีดีเรียกปรัชญาการเมืองของตัวเองว่า ปรัชญาสังคมนิยม

1. ปรีดี พนมยงค์, *รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ขี้ทางรอดของไทย* (กรุงเทพฯ : มิตรสยาม, 2514) , น. 61.

2. เพ็ญอำ, น. 62.

วิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย (ต่อไปจะเรียกโดยย่อว่า สวป.) เพราะคิดว่าประชาธิปไตยและสังคมนิยมควรมีพื้นฐานเป็นวิทยาศาสตร์¹ ปรัชญานี้มีหลักอยู่ห้าประการ คือ เอกราชของชาติ, อธิปไตยของชาติ, สันติภาพ, ความเป็นกลาง และความไพสุณย์ของประชาชนพร้อมด้วยประชาธิปไตยของประชาชน² *เค้าโครงการเศรษฐกิจ* เป็นเรื่องหนึ่งในหลักข้อสุดท้ายนี้ ซึ่งเป็นไปตาม*คำประกาศของคณะราษฎร* ที่มีหลักข้อหนึ่งว่า “ต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะจัดหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก”

ตามปรัชญานี้ *เศรษฐกิจ* คือพื้นฐานของระบบสังคม ซึ่ง*การเมือง* กับ*ทรรศนะทางสังคม* เป็นโครงสร้างเบื้องต้นที่ส่งผลสะท้อนกันได้ ดังที่

ท่านปรีดีเคยระบุว่า “ความคิดในทางอภิวินัยของข้าพเจ้ามีพื้นฐานอยู่บนเศรษฐกิจ”³ องค์ประกอบทั้งสามส่วนนี้ของระบบสังคมควรมีลักษณะเป็นประชาธิปไตย ซึ่งหมายความว่าประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจเป็นหลักสำคัญ

ความไม่เป็นธรรมทางเศรษฐกิจที่ราษฎรถูกกดขี่เบียดเบียนและมีชีวิตอยู่อย่างอดคัตขัดสน เหล่านี้เป็นความรู้สึกนึกคิดที่อยู่ในใจท่านปรีดีเสมอ ท่านได้กล่าวถึงลักษณะของ “ประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ” เอาไว้ว่า :

“ระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจนั้น ไม่หมายถึงระบบที่มีบางคนกล่าวว่าใช้วิธีการบริโภคนิยมเงินทองของทุกคนในสังคม แล้วเอามาแบ่งเฉลี่ยเท่า ๆ กัน ถ้าหากเป็นระบบตามวิธีการนี้ ระบบนั้นก็ไม่ใช่ประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ เพราะมีระบบที่เป็นธรรม คือคนที่ไม่ทำงานหรือทำงานอย่างเกียจคร้าน ก็จะได้แบ่งเท่ากับคนที่ทำงานด้วยความอุตสาหะ และจะนำไปสู่ความเสื่อมโทรมทางเศรษฐกิจของสังคม ระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจหมายถึงราษฎรส่วนมากของสังคมต้องไม่ตกเป็นทาสของชนจำนวนส่วนข้างน้อยที่อาศัยอำนาจผูกขาดเศรษฐกิจของสังคม และราษฎรทั้งปวงจะต้องร่วมมือกันฉันท์พี่น้อง ออกแรงกาย

หรือแรงสมองตามความสามารถ เพื่อผลิตสิ่งอุปโภคและบริโภคให้สมบูรณ์ ครั้นแล้วแต่ละคนก็จะได้รับผลด้วยความเป็นธรรมตามส่วนแรงงานทางกายหรือทางสมองที่ตนได้กระทำ ผู้ได้ออกแรงงานมากก็ได้มาก ผู้ได้ออกแรงงานน้อยก็ได้ไม่น้อย”⁴

ความหมายนี้บ่งถึงการ “ร่วมมือกันฉันท์พี่น้อง” ที่แสดงถึงความร่วมมือกันทางสังคม อันเป็นฐานของข้อเสนอ*เค้าโครงการเศรษฐกิจ*

ระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจเป็นรากฐานของสังคม ส่วนรวมและของ “ประชาธิปไตยทางการเมือง” หากปราศจากประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ แม้จะมีรูปแบบประชาธิปไตยทางการเมือง แต่ราษฎรส่วนมากก็จะไม่มีโอกาสในทางปฏิบัติที่จะใช้สิทธิได้ “เพราะคนส่วนน้อยที่กุมอำนาจเศรษฐกิจอยู่ในมือ ย่อมมีโอกาสดีกว่าในการใช้สิทธิประชาธิปไตยทางการเมือง”⁵ ท่านปรีดีได้ยกตัวอย่าง ซึ่งสะท้อนสภาพการเมืองไทยได้เป็นอย่างดี :

3. เพิ่งอ้าง, น. 76.

4. ‘ปาฐกถาของนายปรีดี พนมยงค์ เรื่องอนาคตของประเทศไทยควรดำเนินไปในรูปใด’ ใน วารสาร อ.ม.ธ. ฉบับ 10 ธันวาคม (กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์, 2516), น. 152-3.

5. เพิ่งอ้าง, น. 145-6.

6. เพิ่งอ้าง, น. 146.

“...ขอให้ดูตัวอย่างการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรของหลายประเทศที่ไม่มีประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจนั้น พวกของผู้กุมอำนาจทางเศรษฐกิจสามารถทุ่มเทเงินมาใช้จ่าย ได้รับเลือกตั้งเข้ามาอยู่ในรัฐสภายิ่งกว่าผู้มีความสามารถทางการเมือง แต่ไม่มีทุนมาลงในการเลือกตั้ง ในกรณีเช่นนี้ อำนาจทางการเมืองก็ตกอยู่ในมือของผู้กุมอำนาจทางเศรษฐกิจ ซึ่งสามารถใช้อำนาจทางการเมืองดลบันดาลให้เศรษฐกิจเป็นไปตามความประสงค์ของตนและพวกของตนที่เป็นคนจำนวนส่วนข้างน้อยของสังคม”⁶

หากมวลราษฎรขาดประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ การใช้สิทธิใช้เสียงอย่างแท้จริงในทางการเมืองก็อาจเป็นไปได้

องค์ประกอบสุดท้ายคือ “ทรศนะทางสังคมที่เป็นประชาธิปไตย” ในฐานะที่มนุษย์เป็นผู้มีสติสำนึก เขาจึงเป็นผู้ผลักดันสังคมให้ก้าวไปตามความคิดเห็น ท่านปรีดีกล่าวถึงเรื่องนี้ว่า :

“สังคมของมนุษย์จะดำเนินไปสู่รูปใดนั้น ก็โดยความเคลื่อนไหวของมนุษย์ในสังคมนั้น ๆ มนุษย์จะสามารถผลักดันให้สังคมก้าวหน้าไปสู่ระบบประชาธิปไตยทั้งในทางเศรษฐกิจและการเมืองได้นั้น ก็จำต้องมี

ทัศนะทางสังคมที่เป็นประชาธิปไตย ยึดถือเป็นหลักนำในการดำเนินกิจกรรมทางสังคม ถ้าหากผู้ใดต้องการระบบประชาธิปไตยสมบูรณ์ (หมายถึงครบทั้งสามองค์ประกอบ-ผู้อ้าง) หรือแม้แต่ต้องการเพียงระบบประชาธิปไตยทางการเมือง แต่ยึดถือทัศนะทางสังคมที่ไม่ใช่ประชาธิปไตยเป็นหลักนำแล้ว ก็ย่อมดำเนินกิจกรรมไปตามแนวทางที่ไม่อาจเข้าสู่ระบบประชาธิปไตยตามความต้องการนั้นได้ อะไรคือทัศนะประชาธิปไตยทางสังคมนั้น ก็เป็นปัญหาที่ต้องพิจารณาค้นคว้าทั้งทางทฤษฎีและทางปฏิบัติ ซึ่งย่อมพิสูจน์จากผลแห่งการดำเนินทัศนะที่ยึดถือกัน... ถ้าไม่บังเกิดผลดังกล่าวก็สมควรวิเคราะห์พิจารณาว่าทัศนะนั้นขัดต่อความเป็นประชาธิปไตย และเป็นทัศนะที่สนับสนุนให้ระบบที่ไม่ใช่ประชาธิปไตยดำรงอยู่ได้ ตราบเท่าที่ทัศนะนั้นยังมีอิทธิพลอยู่ในสังคม”⁷

แน่นอนว่า แนวคิดเรื่องเสรีภาพและความร่วมมือกันทางสังคม ก็เป็นส่วนหนึ่งอยู่ในทรรศนะทางสังคม ซึ่งสัมพันธ์กับเรื่องเศรษฐกิจและการเมือง

เมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบทั้งสามนี้ จะเห็นได้ว่า (ร่าง)เค้าโครงการเศรษฐกิจ คือความคิดระดับรากฐานของปรัชญา สวป. ในส่วนของการสร้าง “ความพอใจ

ของประชาชน” โครงการนี้มีหลักอยู่อย่างหนึ่งว่าต้องการให้ราษฎรประกอบการในรูปสหกรณ์ ท่านปรีดีเคยให้สัมภาษณ์อย่างตรงไปตรงมาในเรื่องนี้ว่า :

“ถาม ตรงนี้ที่จริงเราอยากเรียนถามท่านอาจารย์ว่า อันนั้นเป็นเค้าโครงการแต่พื้นฐานความคิดจริง ๆ ของท่านอาจารย์ เป็นสิ่งที่อยู่ในใจที่อยากเอาออกมาทำหรือปฏิบัติคืออะไร?

ตอบ ถ้าจะพูดกันโดยสรุป ผมปรารถนาที่จะให้เป็น “สหกรณ์สังคมนิยม” (ภาษาฝรั่งเศส Cooperative Socialiste, ภาษาอังกฤษ Socialist Cooperative ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของปรัชญา “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” (Democratic Scientific Socialism) ”⁸

สิ่งที่อยู่ในใจของนักอภิวัฒน์ผู้นี้ คือ แนวคิดแบบสังคมนิยม ในตอนนี้เราจึงควรพิจารณาพื้นฐานทางทฤษฎีของเรื่องนี้กัน

7. เพิ่งอ้าง, น. 146-7.

8. ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบาลราษฎรไทย ปรีดี พนมยงค์, นิตยสาร นานาสถา, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 10 เมษายน 2525 (กรุงเทพฯ : บพิธ, 2526), น. 68.

9. ดูเช่น A. Heywood, *Political Ideologies* (London : Macmillan, 1992), ch. 8.

ทฤษฎีสังคมนิยม⁹

โดยทั่วไปแล้ว หลักสังคมนิยมเน้นคุณค่าของสองแนวคิดสำคัญคือ ความเสมอภาคทางสังคม-เศรษฐกิจและความร่วมมือกัน ความไม่เสมอภาคกับการกดขี่เกิดขึ้นจากสถาบันทรัพย์สินส่วนตัวและการแข่งขันกันในระบบทุนนิยม ซึ่งทฤษฎีปัจเจกบุคคลนิยมเสรีสนับสนุนอยู่ในทางอุดมการณ์ เสรีภาพและประชาธิปไตยทางการเมืองย่อมเป็นเพียงสิ่งว่างเปล่า หากปราศจากพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่เหมาะสม ทฤษฎีการเมืองนี้เน้นผลประโยชน์ร่วมทางสังคมนิฐานะที่เป็นแรงจูงใจให้มนุษย์ทำกิจกรรม-ไม่ใช่ผลประโยชน์ส่วนตัว ความร่วมมือกันทางสังคมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้จริง ๆ และสามารถดำรงอยู่จริง (ภาววิทยา) สำหรับนักสังคมนิยมสองแนวคิดนี้คือบรรทัดฐานของสังคมที่ดี ขณะที่ความเสมอภาคเป็นดังเป้าหมาย ความร่วมมือกันก็คือพื้นฐานในการดำเนินการ

ชุมชนหรือสังคมส่วนรวม ก็เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่จริงในชั้นเบื้องต้นด้วยปัจเจกชนทั้งหลายคือส่วนประกอบขององค์กรวม, พวกเขามีสถานะและแสดงบทบาทต่าง ๆ อยู่ภายในสังคม องค์กรวมนี้เปรียบได้กับความสัมพันธ์แบบต่าง ๆ ที่อยู่ภายใน ซึ่งก่อผลกระทบต่อกันและกัน เสมือนกับที่พ่อ-แม่-พี่-น้อง สัมพันธ์กันอยู่ในครอบครัวหนึ่ง แต่ละบุคคลต่าง

สัมพันธ์กันตามสถานะและบทบาทของเขา ตามนัยนี้ปัจเจกชนจึงดำรงตนอยู่ได้ด้วยความสัมพันธ์ทั้งหลายที่ต่างมีต่อกัน และเป็นส่วนประกอบอยู่ในองค์รวม

เสรีภาพของปัจเจกบุคคลอย่างหนึ่งที่ทฤษฎีเสรีนิยมเสนอนั้น จึงเป็นเพียงสิ่งลวงตา เป็นมายาภาพที่ไม่มีอยู่จริง เสรีภาพที่แท้จริงถึงเสรีภาพของส่วนรวมในการจะแสดงศักยภาพออกมาให้ปรากฏเป็นจริง โดยอาศัยกิจกรรมของปัจเจกชนทั้งหลาย

เมื่อถือเอาความเสมอภาคทางสังคม-เศรษฐกิจเป็นสำคัญ ทฤษฎีนี้จึงมีลักษณะของการลดทอน คือ เน้นด้านเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานของกิจกรรมอื่นๆ ทั้งปวงในสังคม

มีข้อวิจารณ์ต่อทฤษฎีนี้หลายอย่าง ในที่นี้ขอให้พิจารณาสามเรื่องสำคัญคือ ในประการแรก ในการเน้นองค์รวมนั้น ได้มองข้ามตัวตนของปัจเจกบุคคลไป เมื่อถือว่าเฉพาะส่วนรวมเท่านั้นที่ดำรงอยู่จริงในขั้นพื้นฐาน ตัวบุคคลก็กลายเป็นเพียงส่วนประกอบย่อยๆ ซึ่งขัดกับข้อเท็จจริงที่ว่า บุคคลคือผู้ที่มีสติสำนึกและทำกิจกรรมต่างๆ การบอกว่า “รัฐบาลตัดสินใจทำอย่างนั้น” หรือ “รัฐสภาลงมติอย่างนี้” เป็นการสรุปเหมารวมเอาง่ายๆ เพราะจริง ๆ แล้ว การตัดสินใจหรือการลงมติ เป็นการกระทำของปัจเจกชนทั้งหลายที่ดำรงอยู่และทำหน้าที่ในสถาบันเหล่า

นั้นต่างหาก

ประการที่สอง การลดทอนกิจกรรมของปัจเจกชนและสังคมลงเหลือเพียงแง่เศรษฐกิจ เป็นการมองโลกมิติเดียว ซึ่งไม่ยุติธรรมต่อชีวิตด้านอื่นๆ ในประสบการณ์ประจำวัน เราพบว่าผู้คนต่างทำกิจกรรมหลายด้านอย่างหลากหลาย

ข้อวิจารณ์ประการที่สาม เป็นเรื่องเดียวกับที่พระบรมราชวินิจฉัยของพระปกเกล้าฯ ได้แย้ง (ร่าง) คำโครงการเศรษฐกิจ ว่าทำลายสิทธิเสรีภาพของประชาชน เราได้เห็นมาแล้วว่า หลักสังคมนิยมไม่ยอมรับความเป็นจริงของเสรีภาพส่วนบุคคล ข้อวิจารณ์นี้จึงมาจากจุดยืนที่ต่างกันจากการมองโลกและชีวิตที่ต่างกัน แนวคิดหนึ่งที่ยืนยันถึงสิทธิเสรีภาพในแง่นี้อย่างแข็งขัน คือ หลักปัจเจกบุคคลนิยมเสรี (Liberal Individualism) เราจะพิจารณาหลักเรื่องนี้โดยสังเขป

แนวคิดปัจเจกบุคคลนิยมเสรี¹⁰

คำโครงการเศรษฐกิจ มีข้อเสนออยู่อย่างหนึ่งว่า จะให้ราษฎรทุกคนเป็นดังข้าราชการ รับเงินเดือนของรัฐ และต้องการระดมคนทำงานไม่ให้ใช้เวลาว่างไปอย่างเปล่าประโยชน์ ได้ถูกคัดค้านว่าเป็นการบังคับ

10. ดู เพิ่งอ้าง, บทที่ 2.

ให้คนทำงาน เพราะทุกคนต้องการอยู่อย่างสบาย การบังคับเป็นการทำลายเสรีภาพของบุคคล

แนวคิดปัจเจกบุคคลนิยมเสรีเริ่มต้นด้วยสมมติฐานที่ว่า เสรีภาพของบุคคลเป็นสิ่งที่มีความดำรงอยู่จริง เป็นดัง “ธรรมชาติ” ที่ติดอยู่กับตัวคนเรา ในแง่ทางการเมือง เสรีภาพเป็นสิ่งอันทรงค่าที่รัฐบาลต้องปกป้องคุ้มครองเช่นเดียวกับสิทธิในทรัพย์สินส่วนตัว รัฐต้องให้หลักประกันว่าทั้งสองต้องไม่ถูกรบกวนจากสิ่งใดๆ กิจกรรมต่างๆ ทุกอย่าง ทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจ ถูกมองว่าเป็นเรื่องส่วนบุคคลมากกว่าเรื่องสาธารณะส่วนรวม ดังนั้น จึงอยู่นอกเหนือขอบเขตของการตัดสินใจทางการเมือง เว้นแต่การที่รัฐต้องเข้าปกป้องสิทธิสองอย่างนั้น

แนวคิดนี้เป็นพื้นฐานสำคัญของทฤษฎีการเมืองแบบเสรีประชาธิปไตยประชาธิปไตยเป็นรูปแบบการปกครองที่ประชาชนเลือกผู้แทนอย่างอิสระเพื่อมาปกครองตนเอง ดังนั้น จึงเป็นเสมือนสิ่งปกป้องคุ้มครองบุคคลให้พ้นจากการใช้อำนาจตามอำเภอใจของรัฐบาล ผู้ใหญ่ทุกคนมีสิทธิเข้าร่วมในกระบวนการทางการเมือง ตามหลัก “หนึ่งคน-หนึ่งเสียง”

ทั้งเสรีภาพและทฤษฎีประชาธิปไตย ดำรงอยู่บนความเป็นจริงของปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นพื้นฐานของโลก บุคคลแต่ละคนต่างดำรงอยู่

อย่างเป็นเอกเทศ แยกจากจากคนอื่น ต่างแสวงหาแนวทางของตัวเอง และ จะเข้าเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทางภายนอกเท่านั้น แต่ละคนจึงต่างเป็น “คนอื่น” ระหว่างกัน ปัจเจกบุคคลมีแก่น บางอย่างติดตัวอยู่โดยธรรมชาติ เป็น สิ่งที่ตายตัว ไม่อาจพรากจากได้ ที่สำคัญคือ เสรีภาพ ความมีเหตุผล และผลประโยชน์ส่วนตัวตามที่พึงพอใจ”

แนวคิดปัจเจกบุคคลนิยมเสรีได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากหลายแง่มุม ซึ่งในที่นี้เราจะพิจารณาสองเรื่อง ประการแรก เกี่ยวกับการมองมนุษย์ว่าเป็นปัจเจกบุคคลที่เป็นเอกเทศ ถือตัวเองเป็นใหญ่ โดยมีแรงจูงใจขั้นพื้นฐานในการทำกิจกรรมทั้งหลายคือการตอบสนองผลประโยชน์ส่วนตัวให้พึงพอใจ ความคิดเช่นนี้ นอกจากจะไม่เอื้ออำนวยต่อประโยชน์สาธารณะหรือความร่วมมือกันทางสังคมแล้ว ยังกลับสนับสนุน “ความเห็นแก่ตัว” ให้กลายเป็นสิ่งชอบธรรม เป็นดัง “ธรรมชาติ” ที่ถูกต้องเช่นเดียวกับการนอนหลับพักผ่อน

ในประการที่สอง การเน้นที่ความเป็นเอกเทศของบุคคล โดยสัมพันธ์กับผู้อื่นเพียงภายนอกในเชิงผลประโยชน์ ไม่น่าจะเป็นความจริงในชีวิตคนเรานั้น ทั้งตัวตนและการกระทำต่าง ๆ ได้พัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในปฏิสัมพันธ์ที่ปัจเจกชนมีต่อกัน ตามความเป็นจริงแล้วปัจ-

เจกชนทั้งหลายมิได้แยกขาดจากกัน การดำรงอยู่ของเรา อาศัยความสัมพันธ์ทางสังคมเสมอตั้งแต่เกิดจนตาย ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์จึงมิใช่สิ่งภายนอก หากแต่เป็นภายในโดยแท้ ตัวอย่างเช่น ความสัมพันธ์ทางสายเลือดของคนในครอบครัว ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของคนในชุมชน และความรักชาติที่ทานปรีดีมักเอ่ยถึง ความร่วมมือกันทางสังคมสามารถดำรงอยู่จริงจากความสัมพันธ์ “ภายใน” ของคนเรา

หากมองแนวคิดปัจเจกบุคคลนิยมเสรีจากแง่มุมของสังคมนิยม ก็จะพบข้อโต้แย้งอย่างรุนแรงด้วย เรื่องเด่นก็คือแนวคิดเช่นนี้สนับสนุนความไม่เสมอภาคในชีวิตทางสังคม-เศรษฐกิจ ด้วยการปกป้องสิทธิในการกอบโกยและสะสมทรัพย์สินส่วนตัว โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบทางสังคม และก่อปัญหาความไม่เสมอภาคทางการเมืองตามมา สังคมหรือประเทศชาติมิใช่สิ่งมาฆา ที่มีฐานะเป็นเพียงภาพรวมของตัวเอกชน หากแต่เป็นสิ่งที่

มีดำรงอยู่จริง ซึ่งหากปราศจากสังคมเอกชนก็ไม่มีอยู่

แน่นอนว่า นักปัจเจกบุคคลนิยมเสรีมีคำตอบต่อข้อวิจารณ์เหล่านี้ แนวเรื่องก็คือทั้งความเสมอภาคทางเศรษฐกิจและความร่วมมือกันทางสังคม เป็นประเด็นที่ไม่มีทางจะออกกฎหมายมาบังคับใช้ได้ เพราะจะขัดแย้งกับเสรีภาพในการเลือกของบุคคล สวัสดิการของสังคมและความอยู่ดีกินดีของสมาชิก จะเป็นไปได้ดีเมื่อแต่ละคนพยายามตอบสนองผลประโยชน์ของตัวเองในตลาดเสรีที่มีประสิทธิภาพ

เห็นได้ชัดว่า แนวคิดเรื่องเสรีภาพของปัจเจกชนกับความร่วมมือกันทางสังคม เป็นคู่ขัดแย้งกันถึงขั้นพื้นฐาน อย่างไรก็ตาม ได้มีความพยายามที่จะแก้ปัญหาหนี้ และแนวทางหนึ่งก็คือข้อเสนอของทฤษฎีพหุนิยม (Pluralist theories)

ทฤษฎีพหุนิยม¹²

ตามทฤษฎีนี้ สิ่งที่มีดำรงอยู่จริงขั้นพื้นฐานของสังคมมีอยู่สองอย่างคือปัจเจกชนกับกลุ่ม อย่างแรกยังคงเป็นมนุษย์ผู้กระหายที่จะตอบสนองตัวเองให้พึงพอใจ ด้วยการเลือกอย่างมีเหตุผล เหมือนกับทฤษฎีปัจเจกบุคคลนิยมเสรี ส่วนอย่างหลังทำหน้าที่รวบรวมผลประโยชน์ของปัจเจกชน แล้วหาทางดำเนินการตอบสนองอย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม จุดเน้นอยู่

11. ควรดูการปกป้อง ‘แรงจูงใจเพื่อกำไร’ ใน P.F. Drucker, *The Concept of the Corporation* (New York : John Day Company, Inc., 1946), pp. 236-45.

12. ความคิดสำคัญของทฤษฎีพหุนิยม ดู เช่น J.A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy* (London : George Allen & Unwin, 1943); R.A. Dahl, *Preface to Democratic Theory* (University of Chicago Press, 1956).

ที่กลุ่ม ซึ่งก่อความสัมพันธ์ทางสังคมขึ้นมา ความสัมพันธ์นี้เป็นแบบภายนอก เนื่องจากผลประโยชน์ของกลุ่มอาจขัดแย้งกันได้เสมอ สังคมไม่ใช่ที่รวมของปัจเจกชน หากเป็นที่รวมของกลุ่มทั้งหลาย ซึ่งประกอบด้วยปัจเจกชนอยู่ภายใน ประชาธิปไตยทางการเมืองจึงหมายถึงระบบการปกครองที่คอยใกล้เคียงผลประโยชน์ของกลุ่มต่างๆ ซึ่งพยายามแข่งขันแย่งชิงกัน เพื่อให้อยู่ในดุลยภาพ ตัวอย่างของกลุ่มเหล่านี้ เช่น สหภาพแรงงานต่างๆ และกลุ่มเกษตรกรทั้งหลาย นักพหุนิยมพยายามมองโลกในแง่ดีว่า ในการดำเนินงานทางการเมือง บรรดาผู้นำกลุ่มต่างๆ ซึ่งต้องหาเสียง จะพยายามตอบสนองความต้องการของกลุ่มผู้เสียเปรียบทางสังคมและเศรษฐกิจ

แม้จะอ้างว่าปัจเจกชนยังคงเป็นเสรีในการเลือก แต่เมื่อเขาดำรงอยู่เฉพาะในแง่ที่เป็นสมาชิกของกลุ่ม ตัวตนรูปธรรมก็แทบไม่มีความหมาย คำอธิบายและการลงคะแนนเสียงของนาย (ก) ภายในกลุ่มไม่สำคัญเท่ากับมติที่กลุ่มจะนำไปดำเนินการ นอกจากนี้ในแง่ความร่วมมือกัน ทฤษฎีพหุนิยมยังมองข้ามปัญหาความสัมพันธ์ของบุคคลภายในกลุ่ม ซึ่งเป็นไปได้ว่าอาจขัดแย้งกันอย่างรุนแรงในเรื่องหนึ่งๆ และปัญหาความสัมพันธ์ของบุคคลต่างกลุ่ม ที่อาจเป็นไปด้วยดี แม้ว่ากลุ่มจะขัดแย้ง

กัน ทฤษฎีนี้ยังไม่สามารถแก้ปัญหาทางทวิภาวะระหว่างเสรีภาพกับความร่วมมือกันทางสังคมได้ และดูจะยิ่งทำให้ทั้งสองคลุมเครือมากขึ้น

ระยะหลังนี้ มีข้อเสนอจากนักทฤษฎี Postmodernism ด้วยความตระหนักถึงสภาพสังคมแบบพหุ ที่มีความแตกต่างอันหลากหลาย เรื่องหนึ่งที่สำคัญคือ การเรียกร้องให้แต่ละคน แต่ละกลุ่ม ควร “ฟัง” กัน โดยเลิกยึดติดกับหลักการที่กำหนดไว้แล้ว เข้าสู่กระบวนการที่จะสำนึกถึง “ขอบเขต” ของโลกอันหลากหลาย การฟังจะช่วยให้ “ความเป็นอื่น” ลดน้อยลง¹³ อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีนี้ยังไม่ได้แก้ปัญหาของเรา แม้จะมีข้อเสนอสำหรับโลกของปัจเจกบุคคลนิยมเสรีภายในสังคมแบบพหุภาพ

เราได้ท่องเที่ยวและเยี่ยมชมพื้นฐานทางทวิภาวะของแนวความคิดที่เด่นอยู่ และเรียนรู้แง่มุมต่างๆ ของปัญหาเสรีภาพกับความร่วมมือกันทางสังคมแล้ว ในตอนนี้ขอให้กลับไปทบทวนปรัชญาการเมืองของท่านปรดิดีกครั้ง ในด้านที่กว้างมากขึ้น

13. ดูเช่น F. Dallmayr, 'Democracy and Postmodernism,' *Human Studies* 10, No. 1 (1986); S.K. White, *Political Theory and Postmodernism* (Cambridge University Press, 1991).

คำตอบในปรัชญาสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย

(ร่าง) คำวิจารณ์โครงการเศรษฐกิจบนพื้นฐานของ “สหกรณ์แบบสังคมนิยม” มีปัญหาในเชิงทฤษฎีเรื่องเสรีภาพของบุคคลดังกล่าวมาแล้ว แต่โครงการนี้มีข้อทั้งหมดของปรัชญาสวป. เราจึงควรทบทวนกันอีกครั้ง โดยมีคำถามหลักว่า ปรัชญานี้ยอมรับเสรีภาพของปัจเจกบุคคลหรือไม่? และถ้ายอมรับใช้แนวคิดเรื่องอะไรในการเชื่อมโยงกับเรื่องความร่วมมือกันทางสังคม ซึ่งเสนอไว้แล้ว?

สำหรับประเด็นแรก การยืนยันถึงเสรีภาพของบุคคลได้เริ่มปรากฏชัดเจนใน *คำอธิบายกฎหมายปกครอง* ซึ่งท่านปรดิดเขียนขึ้นประกอบการสอนวิชากฎหมายปกครองเมื่อปี 2474 หนังสือเล่มนี้เริ่มต้นด้วย “หลักการกฎหมายทั่วไป” มีความตอนหนึ่งว่า :

“มนุษย์ซึ่งเกิดมามีสิทธิและหน้าที่ในอันที่จะดำรงชีวิต และรวบรวมกันอยู่ได้เป็นหมู่คณะ สิทธิและหน้าที่เหล่านี้ย่อมมีขึ้นจากสภาพตามธรรมชาติแห่งการเป็นมนุษย์นั่นเอง และซึ่งอาจจำแนกออกได้เป็น 3 ประการคือ

1. ความเป็นอิสระหรือเสรีภาพ (Liberte')
2. ความเสมอภาคหรือสมภาพ (Egalite')
3. ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ฉันท์พี่น้อง หรือภราดรภาพ (Fraternite')

แต่จะต้องทราบเสียในที่นี้ว่า สิทธิและหน้าที่เหล่านี้ไม่ใช่เป็นสิ่งที่เด็ดขาด เพราะย่อมมีขึ้นจากสภาพธรรมดา เหตุฉะนั้น อาจจะถูกจำกัดโดยบทกฎหมาย หรือโดยจารีตประเพณีตามกาลเทศะ ซึ่งอาจเป็นว่า ในสมัยหนึ่งมีข้อจำกัดอย่างหนึ่ง ในอีกสมัยหนึ่งเป็นไปอีกอย่างหนึ่ง หรือผันแปรไปตามประเทศต่าง ๆ จะให้เหมือนกันทั้งหมดไม่ได้ สุดแต่ความต้องการของประเทศนั้นและในสมัยนั้นอย่างไร¹⁴

หลักสิทธิและหน้าที่ทั้งสามประการ ได้รับการอธิบายอย่างละเอียด

ในที่นี้ ขอให้พิจารณาหลักข้อแรก โดยสรุป

ความเป็นอิสระ หรือเสรีภาพ หมายถึงความเป็นอิสระที่บุคคลอาจจะกระทำการใดๆ ได้ โดยไม่เป็นที่รบกวนละเมิดต่อบุคคลอื่น ซึ่งแยกออกได้เป็น 9 ประการ คือ¹⁵

- (1) ความเป็นอิสระในตัวของบุคคล (หรือในร่างกาย)
- (2) ความเป็นอิสระในเคหสถาน
- (3) ความเป็นอิสระในการทำมาหากิน
- (4) ความเป็นอิสระในทรัพย์สิน

14. ปรีดี พนมยงค์, คำอธิบายกฎหมายปกครอง (พระนคร : นิติเวชย์, 2513), น. 12-3.

15. เพิ่งอ้าง, น. 13.

(5) ความเป็นอิสระในการเลือกถือศาสนา

(6) ความเป็นอิสระในการสมาคม

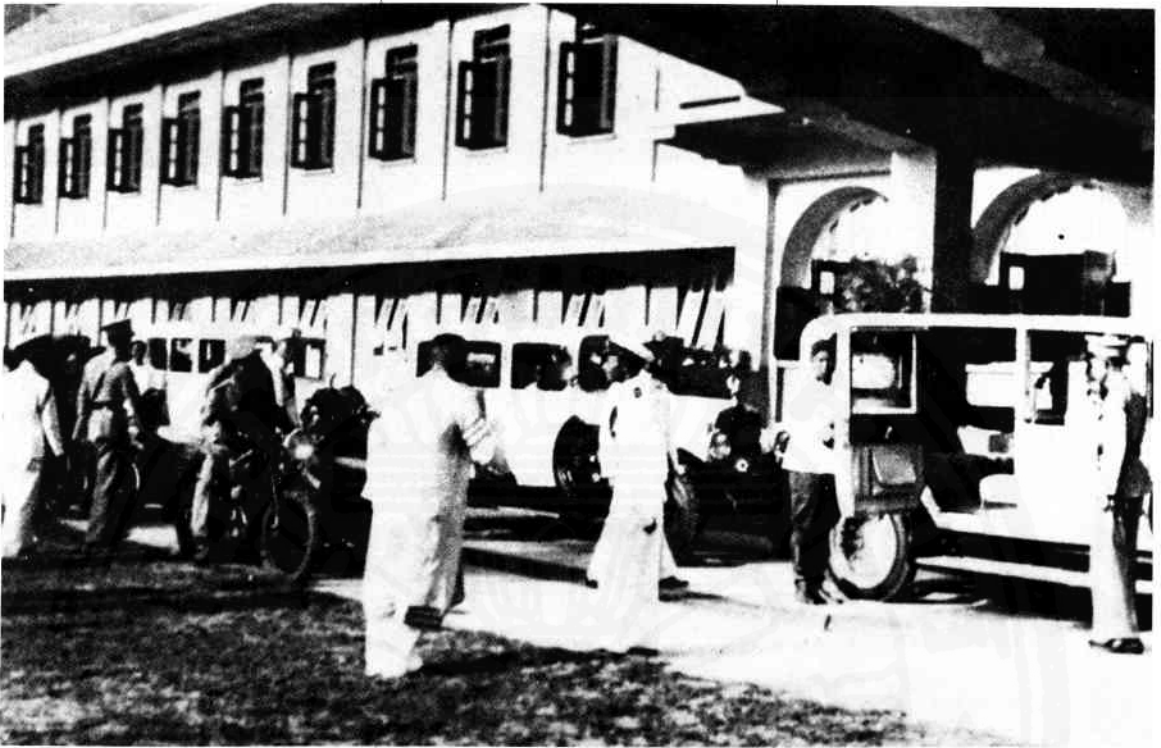
(7) ความเป็นอิสระในการแสดงความคิดเห็น

(8) ความเป็นอิสระในการศึกษา

(9) ความเป็นอิสระในการร้องทุกข์

เสรีภาพข้อที่ (3) เรื่องการทำมาหากิน เป็นปัญหาใหญ่ของมวลราษฎรขณะนั้น ทำให้ต้องหาทางแก้ไข โดยเริ่มจากโครงการเศรษฐกิจที่รัฐจะเข้าแทรกแซงดูแล เรื่องนี้เป็นไปตามหลักในประกาศของคณะราษฎรด้วย

หลักเสรีภาพปรากฏอีกครั้งใน

เรื่อง “ระเบียบแห่งอำนาจบริหารหรืออำนาจตุลาการ” ซึ่งท่านปรีดีได้เสนอให้ “ประเทศสยาม” ขณะนั้นเปลี่ยนมาใช้ระบอบแบบ “มัยยวิภาค” ที่รัฐบาลกลางแบ่งแยกอำนาจบริหารในท้องถิ่นบางอย่างออกไปให้แก่คณะบุคคล ซึ่งราษฎรในท้องถิ่นนั้นเลือกตั้งขึ้นมา เป็นผู้ใช้อำนาจเอง โดยหลักการแล้ว ราษฎรเป็นเสรีในการเลือกผู้แทนของตน และเข้ามีส่วนร่วมในกิจการของท้องถิ่น¹⁶

การปกครองตนเองเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างประชาธิปไตยของประชาชนตามหลักปรัชญา สวป. และเสรีภาพของบุคคลเป็นพื้นฐานอันจำเป็น จึงกล่าวได้ว่า ปรัชญา สวป. ยอมรับความเป็นจริงของเสรีภาพและ

ปัจเจกบุคคล ซึ่งในทางปฏิบัติจะอยู่ในเงื่อนไขของสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง พื้นฐานทางทฤษฎีจึงมีทั้งความเป็นจริงของปัจเจกบุคคลและสังคม ทั้งเสรีภาพและความร่วมมือกันทางสังคม คำถามที่สองจึงตามมาว่า มีแนวคิดเรื่องอะไรในการเชื่อมโยงทั้งสอง?

ปรัชญา สวป. ใช้แนวคิดหลักคือ ภารดรภาพ หรือความช่วยเหลือกันฉันท์พี่น้อง อันเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งใน “หลักกฎหมายทั่วไป” ดังกล่าวข้างต้น หลักนี้มีความว่า :

16. ดู เพ็ญอ้าง, ภาค 1 ลักษณะ 3.

17. เพ็ญอ้าง, น. 20.

“มนุษย์เกิดมาเพื่ออยู่ร่วมกันดังกล่าไปแล้ว มนุษย์จำต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกันในประเทศหนึ่งถ้ามนุษย์คนหนึ่งต้องรับทุกข์ เพื่อนมนุษย์อื่นก็รับทุกข์ด้วย จะเป็นโดยตรงหรือทางอ้อมก็ตาม เหตุฉะนั้น เพียงแต่มนุษย์มีความอิสระและมีความเสมอภาคจึงยังไม่เพียงพอ คือจำต้องมีการช่วยเหลือกันฉันท์พี่น้องด้วยความช่วยเหลือนี้ อาจเป็นเอกชนช่วยเหลือกันเองโดยตรง หรือช่วยเหลือโดยปฏิบัติหน้าที่ต่อรัฐ อันเป็นศูนย์กลางและรัฐได้กระจายความช่วยเหลือไปยังเอกชนอีกตอนหนึ่ง...”¹⁷

การดำรงอยู่ของปัจเจกบุคคลจำต้องอาศัยผู้อื่น โดยเฉพาะอย่าง

ยิ่งในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ความช่วยเหลือกันจึงเป็นเรื่องจำเป็น กราตรภาพจึงเป็นหน้าที่ซึ่งแต่ละคน ทุกคน พึงสำนึกถึง

หลักการนี้ได้รับการยืนยันอีกครั้ง เมื่อท่านปรีดีแถลงในการประชุม กรรมานุการพิจารณาเค้าโครงการ เศรษฐกิจแห่งชาติ ณ วังปารุสกวัน (วันที่ 12 มีนาคม พุทธศักราช 2475 - หมายเหตุ เป็นการนับปีตามปฏิทิน แบบเดิม) เกี่ยวกับหลักการของ (ร่าง) เค้าโครงการเศรษฐกิจ ความว่า :

“...มนุษย์ที่เกิดมายุ่อมต้องเป็น เจ้าหนี้ต่อกัน (Solidarism) เช่น คน

จนนั้นเพราะผู้จนทำให้จนก็ได้ คน เคยทอผ้าด้วยมือ ครั้นมีเครื่องจักร แข่งขัน คนที่ทอด้วยมือต้องล้มเลิก หรือคนที่เคยรวยเวลานี้ ไม่ใช่รวย เพราะแรงงานของตนเลย เช่น ผู้ที่มี ที่ดินมากคนหนึ่งในกรุงเทพฯ ซึ่งแต่ เดิมมีราคาน้อย ภายหลังที่ดินมีราคา แพง สร้างตึกสูงๆ ดังนี้ ราคที่ดิน แพงขึ้นเนื่องจากผู้จน ไม่ใช่เพราะ การกระทำของคนนั้น ฉะนั้น จึงถือว่า มนุษย์ต่างมีหนี้ตามธรรมจรรยาต่อกัน จึงจำต้องร่วมประกันภัยต่อกัน และร่วมในการประกอบการเศรษฐกิจ”¹⁸

ประสบการณ์บอกเราได้ว่า ข้อ

อ้างเหตุผลเรื่องความจนและรวยที่ ท่านปรีดียกมานั้น เป็นความจริง แต่ ข้อสรุปที่ว่ามนุษย์ต่างมีหนี้ตามธรรม จริยาต่อกัน ยังเป็นเรื่องที่น่าสงสัย ความเป็นจริงของ “สำนักทางศีล- ธรรม” ของมนุษย์ เป็นเรื่องที่ทั้ง นักการศาสนาและนักจริยศาสตร์ พยายามหาคำตอบกันมาตั้งแต่ โบราณจนปัจจุบัน แต่ก็ยังไม่มีข้อที่ เห็นพ้องยอมรับกันได้เลย

แนวคิดเรื่องกราฟรภาพที่มินัย เชิงบังคับในฐานะของ “ความจำเป็น” หรือ “หนี้” นี้ เป็นคำตอบที่เพียงพอหรือไม่ เป็นเรื่องให้ผู้สนใจคงต้องเก็บเอา ไปคิดกันต่อไป •

18. เดือน มีนาคม, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก(กรุงเทพฯ : โพธิ์สามต้น, 2517), น. 157-8.

